
Poskus primerjave kognitivnega in samoizvedenega intervjuja

VARSTVOSLOVJE,
letn. 21
št. 1
str. 5–23

Monika Klun

Namen prispevka:

Prispevek predstavlja pregled literature na področju kognitivnega in samoizvedenega intervjuja ter razpravo o njuni učinkovitosti. Namen prispevka je tudi primerjati točnost spominske obnove, ki jo pri pridobivanju informacij od prič omogočata omenjena intervjuja.

Metode:

V prvem delu je uporabljena deskriptivna, v drugem delu pa empirična metoda. Izvedena je bila pilotna študija, v kateri so sodelovali študenti Fakultete za varnostne vede Univerze v Mariboru. Udeleženci pilotne študije so si ogledali posnetek simuliranega kaznivega dejanja. Nato je 31 izpraševancev izpolnilo obrazec samoizvedenega intervjuja, 28 pa jih je sodelovalo pri kognitivnem intervjuju.

Ugotovitve:

Udeleženci, ki so sodelovali pri kognitivnem intervjuju, so navedli več točnih in napačnih oz. izmišljenih podrobnosti o dogodku kot udeleženci, ki so izpolnjevali samoizvedeni intervju. Ker je formula spominske obnove občutljiva na napačne oz. izmišljene podrobnosti, je pridobivanje informacij s pomočjo samoizvedenega intervjuja v povprečju povzročilo točnejšo spominsko obnovo kot s pomočjo kognitivnega intervjuja.

Omejitve/uporabnost raziskave:

Omejitev prispevka je v majhnosti vzorca. Rezultati pilotne študije zato ne omogočajo zanesljivih zaključkov. V raziskavi je bil uporabljen posnetek simuliranega kaznivega dejanja, kar je lahko vplivalo na rezultate.

Praktična uporabnost:

Prispevek je mogoče razumeti kot izhodišče za razpravo in obravnavo vprašanj o sodobnejših, učinkovitejših in etično sprejemljivejših razgovorih za pridobivanje informacij od prič kaznivih dejanj v slovenskem pravosodnem sistemu.

Izvirnost/Pomembnost prispevka:

V Sloveniji še ni bilo raziskave, ki bi obravnavala primerjavo točnosti spominske obnove, ki je pridobljena s kognitivnim in samoizvedenim intervjujem. Prispevek je mogoče razumeti kot pripravo na temeljitejšo študijo o slednjem intervjuju.

UDK: 159.9:340.6

Ključne besede: samoizvedeni intervju, kognitivni intervju, točnost spominske obnove, priče

An Attempt to Compare Cognitive and Self-administered Interview

Purpose:

The paper contains a literature review on cognitive and self-administered interview as well as discussion on their effectiveness. The paper also compares the accuracy of memory recall, which is facilitated by the above mentioned interviews, when it is used in obtaining the information from witnesses.

Design/Methods/Approach:

In the first part a descriptive method was used and in the second an empirical method. In the pilot study the students of the Faculty of criminal justice and security University of Maribor took part. A simulated crime case has been shown to the participants. After seeing it, 31 respondents filled out a self-administered interview and 28 of them participated in a cognitive interview.

Findings:

The participants of the cognitive interview provided more correct and false/confabulated details of the event as participants of a self-administered interview. Since the formula of the accuracy of memory recall is sensitive to the false/confabulated details, the obtaining of information with self-administered interviews on average resulted in a more accurate memory recall than this was the case with cognitive interview.

Research Limitations/Implications:

The limitation of the research is in small sample. The results of the pilot study therefore do not provide reliable conclusions. The survey used a recorded simulated crime case, which could have influenced the results.

Practical Implications:

The contribution can be understood as starting point for discussion and addressing questions about more comprehensive more effective and more ethically acceptable interviews in obtaining information from eyewitness in the Slovenian judicial system.

Originality/Value:

This is the first paper in Slovenia that compares accuracy of memory recall by using cognitive and self-administered interview. The contribution can be understood as a preparation for a more thorough study on self-administered interview.

UDC: 159.9:340.6

Keywords: self-administered interview, cognitive interview, accuracy of memory recall, witnesses

1 UVOD

Fisher, Geiselman in Raymond (1987) so analizirali tipične policijske intervjuje in ugotovili, da so izpraševalci načeloma začeli pogovore tako, da so priči postavili odprto vprašanje o tem, kaj se je zgodilo. Po nekaj sekundah so izpraševalci pogosto prekinili pripovedovanje priče in zastavljali neposredna vprašanja (npr. Kako visok je bil? Koliko je tehtal? Je imel pri sebi orožje?). Ta vprašanja so bila običajno vsem pričam zastavljena v enakem vrstnem redu, saj so izpraševalci uporabljali kontrolni seznam vprašanj. Poleg takšnih vprašanj so bila pogosto zastavljena tudi vodilna ali sugestivna vprašanja (npr. Nosil je rdečo majico, kajne?). V praksi so policijski izpraševalci velikokrat prevladovali v družbeni interakciji s pričo, saj so postavljali veliko vprašanj ali vprašanja, ki so dala le kratke odgovore. To je povzročilo, da je priča pasivno čakala, da je izpraševalec postavil vprašanja (Fisher et al., 1987).

Takšne policijske prakse imajo negativne učinke na spominsko obnovo. S takim potekom razgovora se moti naravni proces iskanja informacij v spominskih sledih, s čimer spominska obnova postane neučinkovita. Priče lahko zato informacije zamolčijo, odgovarjajo na kratko ali pa o določenih delih dogodka niso prepričane in jih zato ne navedejo. Pričam, ki so bile hkrati tudi žrtve, se lahko poslabša tudi duševno stanje, saj jih ne obravnavajo kot ljudi »s čustvi in potrebami«, na podlagi česar je takšen intervju brezoseben. Dogaja se, da preiskovalci žrtvam postavljajo neprimerna vprašanja, ob katerih se same počutijo kot osumljenci (Fisher in Geiselman, 2010). Zaradi tega se priče ne morejo spomniti podrobnosti dogodka (Fisher in Geiselman, 2010), kar lahko pomembno vpliva na nadaljnje policijsko preiskovanje in dokazovanje na sodišču.

Čeprav je tipičen policijski intervju glavni segment pri iskanju popolnih in natančnih informacij o kaznivem dejanju, policija do približno 70. let prejšnjega stoletja ni bila usposobljena za pridobivanje informacij od prič in žrtev. V zadnjih dveh desetletjih pa je bil opažen očitni napredek. Zasluga zanj je v pristopu k razgovorom, ki so manj intuitivni in povzročijo boljše spominske obnove (Fisher in Geiselman, 2010). Eden izmed najbolj znanih pristopov je kognitivni intervju (Fisher in Geiselman, 1992), na podlagi katerega je bil razvit kognitivni intervju v pisni obliki (angl. *self-administered interview* – SAI, v nadaljevanju samoizvedeni intervju) (Gabbert, Hope in Fisher, 2009). To preiskovalno orodje še ni dokončno raziskano, okoli njega namreč še potekajo razprave med preiskovalci. Odprtih je še kar nekaj vprašanj, najpomembnejše izmed teh pa je, kako je samoizvedeni intervju dejansko povezan z učinki ohranjanja spomina (Krix, 2015).

V prispevku smo zato s pomočjo posnetka simuliranega kaznivega dejanja primerjali točnost spominske obnove, pridobljene s kognitivnim in samoizvedenim intervjujem. V sklopu pregleda literature smo sprva obrazložili, kaj sta kognitivni in samoizvedeni intervju. V nadaljevanju smo se osredotočili na učinkovitost samoizvedenega intervjuja in med drugim razpravljali o tem, kako tovrstno orodje vpliva na točnost spominske obnove pri starejših pričah in ljudeh z avtizmom. Obrazložili smo vpliv omenjenega intervjuja na zaščito spomina pred dezinformacijami pri otrocih, nato pa razpravljali še o dilemah, ki se pojavljajo v sklopu vpliva stresa. V empiričnem delu smo sledili hipotezi,

da sta povprečni točnosti spominske obnove med udeleženci, ki so izpolnjevali obrazec samoizvedenega intervjuja, in udeleženci kognitivnega intervjuja enaki. V zaključku smo dobljene rezultate razložili in jih dopolnili s komentarji nekaterih udeležencev, ki so izpolnjevali samoizvedeni intervju, ter preiskovalcev v Sloveniji.

2 KOGNITIVNI INTERVJU

Kognitivni intervju je namenjen pridobivanju podatkov od kooperativnih prič in žrtev kaznivih dejanj (Fisher in Geiselman, 1992). Na osnovi spoznanj kognitivne in socialne psihologije, raziskav in analize tipičnih policijskih intervjujev sta ga pred približno tridesetimi leti razvila ameriška kognitivna psihologa, univerzitetna učitelja, Ronald P. Fisher in R. Edward Geiselman ob sodelovanju kriminalistov. Leta 1992 sta izdala priročnik, v katerem sta natančno opisala način komunikacije in tehnike za izboljšanje spomina, s katerimi je možno od prič in žrtev pridobiti številne, podrobne in verodostojne podatke o kaznivih dejanjih in storilcih (Fisher in Geiselman, 1992). Nekatere izmed tehnik so na kratko opisane v nadaljevanju.

Davis, McMahon in Greenwood (2004) menijo, da je ponovna vzpostavitev konteksta najpomembnejši del kognitivnega intervjuja. Informacije o tem, kaj je priča/žrtev videla, slišala, mislila in kako se je počutila v času dogodka, se namreč (nezavedno) shranijo v spomin na dogodek in olajšujejo pridobivanje dodatnih informacij (Krix, Sauerland, Gabbert in Hope, 2014). Naslednja izmed značilnosti kognitivnega intervjuja je postavljanje odprtih vprašanj. Prednosti odprtih vprašanj sta v tem, da priče podajajo daljše in bogatejše odgovore kot, če bi odgovarjale na zaprta vprašanja. Poleg tega pričam to daje občutek nadzora, saj se jim omogoči, da same povedo zgodbo (Fisher in Geiselman, 2010). Pomembno je tudi jasno navodilo žrtvi oz. priči, naj pove vse, saj ji to zmanjšuje nelagodne občutke v intervjuju. Pričo lahko k poročanju o vsem spodbudijo tudi z navodilom, naj se spomni dogodka iz različnih perspektiv (npr. ostalih ljudi, ki so bili prisotni pri incidentu) (Griffiths in Milne, 2010). Pa vendar slednje navodilo ni dobilo enotne podpore raziskovalcev, saj to lahko pričo zmede ali pa vodi v to, da bo žrtev o informacijah začela ugibati (Fisher in Geiselman, 1992). Ravno zato je pomembno, da pričo poučijo, naj o dogodku ne ugiba in poroča le tisto, kar je dejansko doživela (Griffiths in Milne, 2010).

Na spominjanje dogodka vplivajo številni dejavniki, vključno s predhodnim znanjem (npr. poznavanje kraja, vrsta incidenta), navadami in pričakanji (npr. kaj se po navadi dogaja ob petkih zvečer). Večina prič bo v svoji pripovedi razlagala dogodek v smeri od začetka proti koncu z nekaj vmesnimi preskakovanji (Memon, 2006). Navodilo o obratnem vrstnem redu povzroči, da se priča dogodka spominja na drugačen način in lahko privede do poročanja o dodatnih (točnih) informacijah, ki bi jih izpustila, če bi pripovedovala od začetka proti koncu dogajanja (Geiselman in Callot, 1990).

Treba se je zavedati, da ni enotne strukture, katere elemente uporabljati pri vsakem primeru, zato ni smiselno, da se pri vseh pričah intervju formulira na enak način. Kognitivni intervju je zato treba razumeti kot pripomoček, ki ga je treba uporabljati strateško (odvisno od časa, situacije in izpraševanca). Izpraševalec

naj bi zato v posamezne primere vključeval le tiste elemente, ki so primerni za pridobivanje čim več točnih in natančnih informacij (Fisher, Milne in Bull, 2011).

Izvedbo kognitivnega intervjuja sta Fisher in Geiselman (1992) razdelila na faze. Milne in Bull (2003) opisujeta sedem faz: sprejem in personalizacija intervjuja, razlaga namena in ciljev intervjuja, prosto pripovedovanje, postavljanje vprašanj, ponovno in razširjeno spodbujanje priklica, povzetek in zaključek.¹ Vsaka faza postopka ima torej svojo funkcijo in prispeva k uspešnemu intervjuju kot celoti (Fisher in Geiselman, 1992).

Rezultati metaanaliz o učinkovitosti kognitivnega intervjuja (Köhnken, Milne, Memon in Bull, 1999; Memon, Meissner in Fraser, 2010) kažejo, da lahko preiskovalci s to metodo pridobijo do 40 % več verodostojnih informacij kot s standardnim oz. strukturiranim intervjujem, pri čemer pa v večini primerov ni pomembnega povečanja neverodostojnih informacij. Fisher, Geiselman in Amador (1989) ugotavljajo še, da lahko tisti, ki so usposobljeni za izvajanje kognitivnega intervjuja, pridobijo 63 % več informacij od prič kot tisti, ki niso usposobljeni za njegovo izvajanje.

3 SAMOIZVEDENI INTERVJU

Samoizvedeni intervju je stroškovno učinkovito preiskovalno orodje, ki omogoča lažje pridobivanje informacij iz spomina prič. Gre za najsodobnejšo različico kognitivnega intervjuja, saj je osnovan na podlagi njegovih elementov (npr. poročanje o vsem, ponovna vzpostavitev konteksta, sprememba vrstnega reda, sprememba perspektive). Zasnovan je v obliki papirne knjižice (v prihodnosti pa jo lahko nadomesti elektronska oblika), ki vsebuje več poglavij, pri čemer je vsako osredotočeno na drugačen vidik dogajanja (npr. potek dogodkov, videz storilca). Samoizvedeni intervju se pri pridobivanju informacij opira na več raznolikih (verbalnih in neverbalnih (skice)) načinov iskanja informacij po spominu. Informacij, ki se jih ni mogoče spomniti z eno tehniko ali poskusom iskanja, se tako lahko spomnimo z drugo (Krix et al., 2014). Poleg tega z uporabo neintenzivnih vprašanj spodbuja zelo kakovostne izjave, ki prič odvrtaajo od ugibanja, kar pripomore k večji verodostojnosti dokazov (Hope, Gabbert in Fisher, 2011).

Samoizvedeni intervju služi kot dopolnilo in ne nadomestilo obsežnemu naknadnemu osebemu razgovoru (Krix et al., 2014), saj ohranja spomin do naknadnega intervjuja (Hope, Gabbert, Fisher in Jamieson, 2014). Papirno knjižico izpolnijo prič neposredno po kaznivem dejanju. Uporablja se za različne vrste kaznivih dejanj, zlasti v primerih, ko je na kraju veliko števil prič in razgovor z vsako pričo ni mogoč (Hope et al., 2011). Samoizvedeni intervju tako omogoča zbiranje informacij še posebej od perifernih (stranskih) prič, ki pa lahko navsezadnje navedejo pomembne informacije zaradi drugačne perspektive incidenta ali poznejše prisotnosti v časovnem poteku dogodka (Gabbert et al., 2009).

¹ Po izboljšavah in prilagoditvah kognitivnega intervjua (Fisher in Geiselman, 1992) je bilo ugotovljeno, da policisti, ki so opravljali intervjue, niso upoštevali elementov medosebne komunikacije (Griffiths in Milne, 2010). Zato je bil razvit izboljšani kognitivni intervju (angl. the enhanced cognitive interview) (Fisher in Geiselman, 1992).

Samoizvedeni intervju odpravlja težavo, povezano s trenutno policijsko prakso, tj. kratek začetni razgovor, kar lahko negativno vpliva na kasnejše spominjanje na dogodek (Tversky in Marsh, 2000). Namesto tega samoizvedeni intervju spodbuja priče, da napišejo zelo podrobno poročilo o dogajanju, kar pa zaradi vzdrževanja epizodičnega spomina koristi pri poznejšem spominjanju na dogodek. Poleg tega oblika samoizvedenega intervjuja omejuje možnosti drugih slabih praks intervjujev, kot so uporaba vodilnih in zaprtih vprašanj ter pritisk na pričo (Gabbert et al., 2009).

Gabbert et al. (2009) so ugotovili, da je s pomočjo samoizvedenega intervjuja od priče moč dobiti več točnih podatkov kot od priče, ki prosto pripoveduje ($n = 50$). Ugotovljeno je bilo tudi, da so se priče, ki so izpolnile samoizvedeni intervju, dogodka bolje spominjale tudi en teden pozneje kot pa priče, ki so po dogodku prosto pripovedovale.

Znane so tudi ugotovitve, kako samoizvedeni intervju deluje pri starejših pričah. Udeleženci s povprečno starostjo 69 let so bili v raziskavi priča dogodku v živo. Polovica prič je izpolnila samoizvedeni intervju kmalu po dogodku, vsi udeleženci pa so ga izpolnili po 48 urah od dogodka. Udeleženci, ki so izpolnili intervju kmalu po dogodku, so poročali bistveno več informacij kot priče, ki so intervju izpolnile po 48 urah, vendar razlik v poročanju napačnih informacij med skupinama ni bilo (Clarke, Dando, Gabbert in Hope v Hope et al., 2011).

Samoizvedeni intervju je bil preizkušen tudi s pomočjo ljudi z avtizmom. Izvedena je bila študija, v kateri so primerjali število točnih in napačnih podrobnosti, ki so jih navedle priče z diagnosticiranim avtizmom ($n = 33$) in priče, ki so tovrstne motnje niso imele ($n = 35$). Po ogledu 105-sekundnega videa, ki je prikazoval napad na žensko v taksiju, so vsi udeleženci izpolnili samoizvedeni intervju ali pa so sodelovali pri strukturiranem intervjuju. S samoizvedenim intervjujem je bilo pri ljudeh z avtizmom pridobljenih več točnih in napačnih informacij kot s strukturiranim intervjujem, kar nakazuje, da bi takšni ljudje morda potrebovali drugačne oblike pomoči pri njihovem spominjanju, npr. fizično spodbudo (Maras, Mulcahy, Memon, Picariello in Bowler, 2014).

3.1 Vpliv samoizvedenega intervjuja na zaščito pred dezinformacijami

Hope et al. (2011) so ugotavljali, ali samoizvedeni intervju ščiti pred kontaminacijo naknadno pridobljenih informacij (npr. mediji). Ugotovljeno je bilo, da so bile priče, ki so izpolnile samoizvedeni intervju, znatno bolj odporne na napačne informacije iz okolja in zavajajoča vprašanja kot udeleženci, ki omenjenega intervjuja niso izpolnili (Hope et al., 2011).

Roos af Hjelmsäter, Strömwall in Granhag (2011) so opravili raziskavo, v kateri je sodelovalo 194 otrok, starih 11 in 12 let. Otroci so dogodek doživeli v živo. Rečeno jim je bilo, naj za sodelovanje v nagradnem žrebanju na ovojnico napišejo svoje ime in jo nesejo na pošto, ki se je nahajala poleg šolskega dvorišča. Otroci so bili obveščeni, da bodo na poti na pošto srečali moškega, ki stoji ob avtu. Ko so se otroci približevali avtu, jih je moški poklical in prosil za pomoč. Povedal je, da se odpravlja na rojstnodnevno zabavo in jih prosil, ali mu lahko

pomagajo izbrati darilo. Otrok je izbral darilo in moški se je zahvalil. Otroci so pot nadaljevali do pošte in se vrnili k raziskovalcem. Po dogodku so vsi otroci izpolnili samoizvedeni intervju v strukturirani obliki, v odprti obliki ali pa o dogodku niso poročali.² Dva tedna pozneje so bili vsi otroci (ponovno) intervjuvani o dogodku, pred tem pa je bila polovica otrok podvržena socialnemu vplivu.³ Otroci, ki so izpolnili strukturirani samoizvedeni intervju, so poročali več točnih podrobnosti o dogodku kot otroci, ki so izpolnili odprti samoizvedeni intervju. Ugotovljeno je bilo, da so otroci, ki so bili podvrženi socialnemu vplivu, poročali več napačnih informacij o dogodku v primerjavi s tistimi, ki temu vplivu niso bili izpostavljeni. Poudariti je treba, da je v študiji preteklo malo časa med pridobitvijo novih napačnih informacij in naknadnim intervjujem (Roos af Hjelmsäter et al., 2011). Možno je, da so otroci poročali napačne informacije, ker se je bilo teh lažje spomniti kot izvirnih informacij. Underwood in Pezdek (1998) namreč menita, da več, ko mine časa, manjši je učinek dezinformacij. Po drugi strani pa več, ko mine časa, lažje postanejo dezinformacije izvirni vir informacij. Posledično se torej učinki dezinformacij večajo z večanjem časa, ki je pretekel od izvirnega dogodka (Underwood in Pezdek, 1998).

Pa vendar menimo, da je v številnih primerih, ki vključujejo otroške priče, potrebna tudi psihološka podpora. Dogodek, ki so mu bili priča otroci v študiji Roos af Hjelmsäter et al. (2011), ni bil nasilen, še manj pa kaznivo dejanje. V praksi je zadeva najbrž drugačna in možno je, da bi v slednjem primeru bile njihove travme povod za molčečnost in nesodelovanje v kazenskem postopku.

3.2 Vpliv stresa na učinkovitost samoizvedenega intervjuja

Krix et al. (2015) so primerjali samoizvedeni intervju in prosto pripovedovanje v povezavi s točnostjo spominske obnove, pri čemer je bil del vzorca pod stresom, drugi del pa ne ($n = 127$). Udeleženci so bili priče kaznivemu dejanju tatvine v živo. Takoj po dogodku so izpolnili samoizvedeni intervju ali pa so prosto pripovedovali. Rezultati so pokazali, da stres ni vplival na uspešnost spomina. Prav tako ni bilo povezave med stresom in tipom intervjuja. Ugotovljeno pa je bilo, da je izpolnjevanje samoizvedenega intervjuja pripomoglo k navajanju več točnih in napačnih informacij o dogodku kot prosto pripovedovanje. To vodi v sklep, da samoizvedeni intervju lahko izboljša spominsko obnovo tudi pri pričah pod stresom (Krix et al., 2015).

Mackay in Paterson (2014) sta iskala razlike v psiholoških odzivih, ko so priče izpolnile samoizvedeni intervju neposredno po ogledu videoposnetka, ki je prikazoval posledice prometne nesreče, in ko so omenjeni intervju izpolnjevale dan po ogledu posnetka. Ugotovila sta, da se je povečala raven tesnobe neposredno po dogodku pri obeh skupinah. Pri vseh udeležencih ($n = 80$) sta en teden spremljala

² *Odprta oblika samoizvedenega intervjuja je podobna prostemu pripovedovanju. Razlika je v tem, da so otroci pisali in ne pripovedovali. Strukturirana oblika samoizvedenega intervjuja je bila podobna tipičnemu samoizvedenemu intervjuju (vzpostavitev konteksta, podrobnosti o avtomobilu ipd.) (Roos af Hjelmsäter et al., 2011).*

³ *Socialni vpliv je izvajal moški, ki so ga otroci prej srečali na poti do pošte. Moški jim je na kratko obnovil dogodek, dodal pa je štiri lažne podrobnosti (Roos af Hjelmsäter et al., 2011).*

simptome posttravmatske stresne motnje. Med skupinama nista našla nobenih ugotovitev, ki bi kazale na tovrstno motnjo. Ugotovitev kaže, da čeprav ima lahko samoizvedeni intervju kratkotrajne učinke na anksioznost, ne povzroča trajnega vpliva na psihološke odzive na travmo. Smotno bi bilo torej reči, da samoizvedeni intervju vsaj za kratek čas povzroča psihološko škodo. Rezultati raziskave so pokazali še, da je zakasnjeno izpolnjevanje intervjuja zmanjšalo spominsko obnovo, kar kaže na sklep, da je s tega vidika samoizvedeni intervju neučinkovito orodje (Mackay in Paterson, 2014).

Mackay in Paterson (2014) izpostavljata vprašanje o vplivu izpolnjevanja samoizvedenega intervjuja na posttravmatsko stresno motnjo. Menita namreč, da lahko tovrstni intervju na eni strani pripomore k spominski obnovi, hkrati pa lahko poglobi travmatične odzive na stres. Domnevata še, da lahko samoizvedeni intervju tudi pomaga pri čustveni obdelavi, zato predlagata, da bi ga izpolnjevali po kritični fazi, ko se ravni stiske, vzbujenosti in tesnobe zmanjšajo. Pa vendar še vedno obstaja dilema, kdaj točno bi bil potem primeren čas za izpolnjevanje tovrstnega intervjuja. Verjetno gre za individualizirano vprašanje in bi bilo dvoumno razpravljati o primerni dolžini tega obdobja (Mackay in Paterson, 2014). Zaradi subjektivne narave stresa je najbrž tudi zahtevno izvesti raziskave, ki bi lahko podale natančen odgovor na omenjeno vrzel. Samoizvedeni intervju torej lahko na priče deluje tudi terapevtsko. Gre namreč za to, da v tem intervjuju priče spodbujajo, da v svojo pisno pripoved vključijo tudi čustva. Pa vendar se o terapevtskih učinkih lahko zgolj domneva, saj tovrstni vplivi omenjenega intervjuja niso empirično dokazani (Fisher in Geiselman, 2010).

4 METODA

4.1 Opis vzorca

Vzorec so sestavljali študenti Fakultete za varnostne vede Univerze v Mariboru. Prostorsko se nanaša na Ljubljano, časovno pa na obdobje zbiranja podatkov, to je v maju in juniju 2018.

Vzorec je bil sestavljen iz 59 izpraševancev, 31 (53 %) udeležencev je izpolnjevalo samoizvedeni intervju, 28 (47 %) pa se jih je udeležilo kognitivnega intervjuja. V skupini udeležencev, ki so izpolnjevali samoizvedeni intervju, je sodelovalo 10 (32 %) moških in 21 (68 %) žensk. Kognitivnega intervjuja se je udeležilo 13 (47 %) moških in 15 (53 %) žensk. V skupini udeležencev, ki so izpolnjevali obrazec samoizvedenega intervjuja, je bilo 18 sodelujočih (58 %), starih med 20 in 23 let, 13 sodelujočih (42 %) pa je bilo starih nad 23 let. 11 udeležencev (39 %), ki so se dogodka spominjali s pomočjo kognitivnega intervjuja, je bilo starih med 20 in 23 let, 17 (61 %) pa jih je bilo starejših od 23 let. V skupini udeležencev samoizvedenega intervjuja je 16 (52 %) izpraševancev poročalo, da je doseglo srednješolsko izobrazbo, devet (29 %) pa dodiplomsko ali podiplomsko izobrazbo. V skupini sodelujočih v kognitivnem intervjuju je 18 (64 %) udeležencev poročalo, da je doseglo srednješolsko izobrazbo, 10 (36 %) pa jih je poročalo, da je doseglo dodiplomsko ali podiplomsko izobrazbo.

4.2 Instrumenti

Obrazec samoizvedenega intervjuja (Gabbert et al., 2009) vsebuje na začetku navodila pričam, naj pozorno preberejo vprašanja in sledijo navodilom. Poglavja naj v pisni obliki izpolnijo v takšnem vrstnem redu, kot si sledijo. Obveščene so o tem, da nekatera poglavja morda zanje ne bodo pomembna, zato naj jih izpustijo. Poglavja, ki pa so zanje pomembna, naj izpolnijo čim bolj podrobno. Dokument naj izpolnijo same, brez pomoči drugih. Dokument vsebuje sedem poglavij. Prvo poglavje (poglavje A) je namenjeno miselni vzpostavitvi konteksta. Priče naj si vzamejo nekaj časa in si v mislih predstavljajo, kje so bili, kaj so počeli, kaj so razmišljali, kako so se takrat počutili itd. V pomoč so jim vprašanja, o katerih naj razmišljajo: kje so bili, kaj so počeli, s kom so bili, kako so se počutili, kaj se je dogajalo, kdo je bil vpleten, kaj so lahko videli in kaj so lahko slišali. Podana je tudi pobuda, da lahko med spominjanjem na dogodek mižijo. S poglavjem naj nadaljujejo le, ko bodo zadovoljni s čim boljšo spominsko obnovo. Naročeno jim je, naj dogodek opišejo, kot se ga spomnijo, pri čemer ni pomembno, ali se stvari ne spomnijo v takšnem vrstnem redu, kot so se zgodile. Obveščene so, naj ne izpuščajo nobenih podrobnosti, a naj ne ugibajo o podrobnostih, ki se jih ne morejo spomniti. Naročeno jim je, naj bo njihovo poročilo čim bolj popolno in natančno. Drugo poglavje (poglavje B) je namenjeno opisu storilca oz. storilcev. Priče naj navedejo čim več podrobnosti o storilcu kaznivega dejanja ali osebi, ki je bila vpletena v incident. Spodbujene so, naj navedejo naslednje informacije o vsaki osebi: spol, očitna starost, višina, etnična pripadnost, teža/postava, oči/usta/nos/ušesa/ipd., barva las, obrazne dlake, polt, oblačila/čevlji, naglas, očala, nakit, (modni) dodatki, brazgotine/znamenja/tetovaže in druge podrobnosti, po katerih niso bili vprašani. V pomoč sta jim lahko že dve narisani shemi. Tretje poglavje (poglavje C) je namenjeno skiciranju prizorišča dogajanja, s pomočjo katerega bi se lahko spomnile še več podrobnosti o dogodku. Vključijo naj podrobnosti o tem, kje so bili oni in kje so bili drugi prisotni v času dogodka. Opozorjene so, da skica ni preizkus njihovih sposobnosti risanja. Četrto poglavje (poglavje D) je namenjeno opisu oseb, ki so bile takrat prisotne na kraju dogajanja, in oseb, ki bi lahko videle, kaj se je dogajalo, pa niso bile vpletene v dogodek. Peto poglavje (poglavje E) se navezuje na informacije o vozilih, vpletenih v incident. Ponovno so opozorjeni, naj ne ugibajo o ničemer in naj, če je mogoče, navedejo naslednje informacije o vozilih: velikost, oblika, barva, znamka/model, število vrat, registrska številka, stil vožnje, hitrost in druge informacije, ki se jih spomnijo. Predzadnje poglavje (poglavje F) se nanaša na opisovanje pogojev za zaznavanje informacij. Navedejo naj informacije o vremenskih razmerah, času dneva, ovirah, ki so jim zastirale pogled, posebnih razlogih, da so si zapomnili dogodek ali storilca ipd. Če se pričam zdi smiselno, lahko v tem poglavju opišejo tudi sebe, saj so to pogosto koristne informacije, ko se npr. analizira video posnetkov. V zadnjem poglavju lahko napišejo kar koli drugega, o čemer v dokumentu še niso bili vprašani. Avtorji vprašalnika (Gabbert et al., 2009) so dovolili, da se obrazec prevede in uporabi v raziskovalne namene.

Kognitivni intervjuji so bili izvedeni tako, da so bili udeleženci najprej sprejeti v smislu predstavitve in rokovanja. Vprašani so bili po tem, ali želijo, da bi jih vikali ali tikali. Pokazana je bila skrb za njihovo dobrobit, vprašani so bili npr.

po počutju in njihovih potrebah (sanitarije, voda, kava, prezračevanje prostora). V nadaljevanju je pogovor tekkel v smeri vzpostavitve odnosa. Vprašani so bili npr., kakšna je bila njihova pot do mesta intervjuja, kakšno se jim zdi vreme, kako poteka njihov študij ipd. Nato je bil pojasnjen namen intervjuja in naprošeni so bili za pristanek na snemanje pogovora. Predstavljena so bila naša pričakovanja; rečeno jim je bilo, da nas zanimajo podrobnosti in da nimajo omejitev s časom. Če česa ne bodo razumeli ali bodo kaj potrebovali, jih bo kaj zanimalo, naj povedo. Opozorjeni so bili, da jih med pogovorom ne bomo prekinjali, bodo pa morebiti pozvani, da svoje pripovedovanje upočasnijo, naredijo premor ali znova obdelajo neko temo. Obveščeni so bili, da si bomo vmes določene podrobnosti zapisovali, pa ne zato, da bi jih na koncu zastraševali z neskladji, pač pa zato, da bomo lažje sledili njihovi pripovedi. Ves čas pogovora je bila uporabljena empatija, pokazana je bila skrb za izpraševanca – z mimiko (mirnost, zainteresiranost) in verbalno (npr. »Potrebuješ odmor?«). Podana je bila pobuda, da če želijo, lahko za nekaj časa tudi zamižijo, če menijo, da bi jim to pomagalo pri spominski obnovi. Poudarjeno je bilo, naj poročajo le o tistem, o čemer so prepričani in naj ne dodajajo kakršnih koli podrobnosti, o katerih dvomijo, s čimer pa je zelo omejilo poročanje izpraševancev. Podan je bil občutek pomembnosti za izpraševance (npr. »Mene na kraju ni bilo, zato so mi tvoje informacije zelo pomembne.«, »Vse, kar boš povedal/a, bom zelo cenil/a.«). Povedano jim je bilo, naj povedo čim več podrobnosti, pa čeprav se jim zdijo samoumevne. Udeležencem, ki so bili zadržani, rekoč, da si dogodka niso pozorno ogledali, imajo slab spomin, da se ne spomnijo ipd., je bilo rečeno, naj ne skrbijo za to, da se to dogaja tudi v resničnem življenju in da je to nekaj normalnega. Pogovor se je začel z odprtimi vprašanji (»povej, poročaj, pojasni«). V nadaljevanju so bile razjasnjene morebitne abstraktno navedene podrobnosti ali pa se je pogovor nadaljeval z obnovo konteksta (npr. s kom si bil, kaj si slišal, kaj si vonjal, o čem si razmišljal, kaj si počel ipd.). Uporabljena je bila tudi sprememba vrstnega reda poročanja (npr. »Bi poskusil obnoviti dogajanje od konca proti začetku?«). Omenjena komponenta kognitivnega intervjuja je nekaterim udeležencem povzročila nelagodne občutke, rekoč, da je to zahtevno. Rečeno jim je bilo, da ni treba, da zelo natančno obnovijo dogodek v obratni smeri. Podana je bila tudi pobuda, da poročajo o dogodku s spremembo perspektive (npr. »Kaj bi videl, če bi dogodek opazoval iz perspektive žrtve ali kakšnega predmeta, ki je bil na kraju dogajanja?«). Pogosto so bile povzete obdelane teme. Skušali smo se držati zaporedja tem. Predlagano je bilo tudi risanje skice prizorišča, ob čemer je bilo poudarjeno, da ne gre za test risarskih sposobnosti in da skice ne bodo ocenjene. Spodbujeni so bili o temah, o katerih med pogovorom niso poročali sami. Proti koncu je bilo povzeto celotno poročilo in pozvani so bili, naj pojasnijo morebitna neskladja. Izrečena jim je bila zahvala za čas in trud, ki so ga vložili v pogovor, in pohvala za izčrpno obnovo, ki je bila koristna. Obveščeni so bili o tem, kaj se bo dogajalo v nadaljevanju. Pogovor je nato tekkel v smeri nevtralnih tem (npr. »Kaj boš še dela/la danes?, »Razmišljaš že kaj o dopustu?«). Izmenjani so bili kontakti v primeru, če bi jih morali še kaj kontaktirati. Na koncu je sledilo rokovanje in še ena zahvala za sodelovanje.

4.3 Postopek

Podatki so bili zbrani s pomočjo kognitivnega in samoizvedenega intervjuja. Izpraševanci, ki so izpolnjevali samoizvedeni intervju, so bili zbrani tako, da

so bili študenti v naključno izbranih predavalnicah naprošeni za sodelovanje. Rečeno jim je bilo, da tisti, ki ne želijo sodelovati, lahko zapustijo predavalnico, zaradi česar pa ne bodo kakor koli sankcionirani. Vsem udeležencem naenkrat je bil predvajan 2-minutni posnetek kaznivega dejanja rop (Areh, 2007, 2008). Dogajanje na posnetku se začne s prihodom ženske, ki se spušča po stopnicah proti izhodu stavbe. Nasproti ji pride moški, jo zaustavi in jo najprej prosi, naj mu posodi manjšo vsoto denarja (500 tolarjev), potem pa to od nje zahteva. Ženska prošnje zavrača, moški postaja vse bolj nestrpen in po neuspešnem prepričevanju sledi agresiven izbruh, v katerem moški žensko fizično napade, ji iz rok iztrga torbico in pobegne iz zgradbe. Film je videti kot zvočni posnetek barvne varnostne kamere, ki je nameščena pod stropom stopnišča. Takoj po ogledu so izpolnjevali obrazec samoizvedenega intervjuja. Naprošeni so bili, da na prvo stran obrazca napišejo svoj spol, starost in doseženo stopnjo izobrazbe. Rečeno jim je bilo, naj pozorno preberejo navodila in naj ne navajajo podrobnosti, o katerih niso prepričani. Naprošeni so bili še, da naj ne prepisujejo. Obrazci so bili po večini izpolnjeni po 20 minutah. Sedmim udeležencem, ki so izpolnjevali samoizvedeni intervju, je bil nekaj dni po izpolnjevanju po elektronski pošti poslan vprašalnik, v katerem so lahko povedali svoje mnenje o omenjenem intervjuju.

Udeleženci kognitivnega intervjuja so bili zbrani tako, da je bila na družbenem omrežju Facebook podana pobuda za udeležbo v kognitivnem intervjuju. Dorečen je bil čas prihoda na Fakulteto za varnostne vede, kjer so si prej omenjeni posnetek ogledali individualno. Takoj po ogledu je bil izveden kognitivni intervju. Vsi ti so bili posneti s pomočjo diktafonov ali aplikacij za snemanje zvoka na mobilnih telefonih, kar je lahko vplivalo na potek intervjujev. Kognitivne intervjuje so izvajali trije izpraševalci, ki so usposobljeni za njegovo izvajanje. Z vsakim izpraševancem je intervju izvajala ena oseba. Večinoma so bili kognitivni intervjuji opravljeni po 20 minutah, najdaljši pa je trajal 37 minut.

Ker pri zbiranju ljudi v vzorec ni šlo za verjetnostno vzorčenje in ker vsaka oseba ni imela enake verjetnosti izbora, vzorec ni slučajen. Udeleženci, ki so izpolnjevali samoizvedeni intervju, so bili zbrani s pomočjo priložnostnega vzorčenja. Ti so bili zbrani tako, da smo obiskali predavanja iz različnih smeri študija in različnih študijskih predmetov. Prisotni študenti so bili naprošeni za sodelovanje v raziskavi. Vsi študenti, ki so izpolnjevali samoizvedeni intervju, torej niso imeli enakih možnosti, da bi bili prisotni na obiskanih predavanjih. Udeleženci, ki so sodelovali pri kognitivnem intervjuju, pa so bili zbrani s pomočjo metode snežne kepe, saj so bili na družbenem omrežju Facebook naprošeni, da prošnjo za sodelovanje posredujejo naprej. Dobljenih rezultatov torej ne moremo posploševati na populacijo.

Podatki udeležencev so bili pridobljeni tako, da so pisno ali ustno opisovali dogajanje iz videnega posnetka, analiza pa je bila izvedena s štetjem posredovanih točnih in napačnih podrobnosti. Točnost spominske obnove je bila izvedena s pomočjo formule (Areh, 2011):

Enačba 1: Enačba za točnost spominske obnove

$$AMR = (\Sigma(TD - FD)) / (\Sigma(TD + FD))$$

AMR (angl. *accuracy of memory recall*) ... točnost spominske obnove

TD (angl. *number of true detail*) ... točne podrobnosti

FD (angl. *number of false and confabulated details*) ... napačne in izmišljene podrobnosti

Resnične podrobnosti so vse tiste podrobnosti, ki so bile prikazane na videoposnetku. Pri ugotavljanju le-teh je bil uporabljen seznam točnih podrobnosti, v katerem so bile navedene vidne in slišne podrobnosti dogodka (Areh, 2007, 2008). Seznam je bil nadgrajen z dodanimi 14 podrobnostmi⁴, saj so udeleženci v našem vzorcu opazili nekaj dodatnih podrobnosti, ki jih na seznamu ni bilo, so pa vseeno bile točne. Pri analizah ni bilo objektivnega merila natančnosti. Presoja o tem, katera podrobnost je bila preveč splošna, da bi bila upoštevana kot točna, je namreč individualizirana. Kot točne informacije so bile upoštewane tiste, ki so se nanašale na dogodek, hkrati pa niso bile preveč splošne narave⁵.

Napačne in izmišljene podrobnosti vključujejo podrobnosti, ki so bile v nasprotju s podrobnostmi, prikazanimi na videoposnetku, in dodatne podrobnosti, ki jih na posnetku ni bilo mogoče videti, hkrati pa jih ni bilo na seznamu točnih podrobnosti.

5 REZULTATI

Tabela 1 prikazuje, da so udeleženci, ki so izpolnjevali samoizvedeni intervju, v povprečju navedli 24 točnih ($n = 148$ točnih informacij) in štiri napačne oz. izmišljene podrobnosti. Sodelujoči v kognitivnem intervjuju so v povprečju poročali 40 točnih in devet napačnih oz. izmišljenih podrobnosti. V skupini, kjer so udeleženci izpolnjevali samoizvedeni intervju, so torej navedli približno polovico manj točnih, pa tudi manj napačnih oz. izmišljenih podrobnosti kot sodelujoči v kognitivnem intervjuju.

Tabela 1:
Primerjava
podrobnosti,
ki so bile
pridobljene s
samoizvedenim
in kognitivnim
intervjumem

Vrsta intervjuja	Število točnih podrobnosti	Število napačnih oz. izmišljenih podrobnosti
n	31	31
M	23,96	3,70
Me	23,00	3,00
SD	7,12	2,13
Minimum	11,00	,00
Maksimum	39,00	8,00
n	28	28
M	39,32	8,50
Me	39,00	6,50
SD	10,81	4,26
Minimum	14,00	4,00
Maksimum	60,00	18,00

Opomba: n: število udeležencev

4 Dodane so bile naslednje podrobnosti: opis storilca (svetlo/belopolit; brez očal; brez narečja/pogovorna slovensščina; brez brazgotin/tetovaž; brez nakita/modnih dodatkov (npr. torbica, klobuk), imel je prečko na sredini lasišča; brez orožja), opis žrtve (belo/svetlopolta; brez očal; brez narečja/pogovorna slovensščina; široke/kostim hlače; ravni lasje), opis dogodka (tikal jo je; ni je brcal) in opis prostora (dogajalo se je na Fakulteti za varnostne vede).

5 Kot točno podrobnost smo npr. upoštevali, če so udeleženci povedali del izrečenega scenarija ali pa če so povedali, da jo je 1-krat, 2-krat, 3-krat ali 4-krat prosil za denar. Kot točne podrobnosti nismo upoštevali, če so poročali, da ji je »tečnaril« za denar/jo večkrat prosil/jo rotil.

Vrsta intervjuja	Točnost spominske obnove
<i>n</i>	31
<i>M</i>	,73
<i>Me</i>	,75
<i>SD</i>	,15
<i>Minimum</i>	,22
<i>Maksimum</i>	1,00
<i>n</i>	28
<i>M</i>	,63
<i>Me</i>	,69
<i>SD</i>	,19
<i>Minimum</i>	−,13
<i>Maksimum</i>	,84

Tabela 2:
Prikaz razlik
med vrsto
intervjuja
in točnostjo
spominske
obnove

Pri računanju točnosti spominske obnove so bile v formuli upoštevane podrobnosti o dogodku, storilcu, žrtvi in kraju dogajanja. Tabela 2 prikazuje, da je v povprečju točnost spominske obnove pri udeležencih, ki so izpolnjevali samoizvedeni intervju, boljša kot pri sodelujočih v kognitivnem intervjuju. Pri slednjih je bila najmanjša vrednost točnosti spominske obnove −0,13, kar kaže na to, da je bilo v pripovedi več napačnih oz. izmišljenih kot točnih podrobnosti. Največja vrednost točnosti spominske obnove je bila 1, pri udeležencu, ki je izpolnjeval samoizvedeni intervju, kar kaže na to, da je bilo v primerjavi s točnimi zelo malo napačnih oz. izmišljenih podrobnosti.

	Točnost spominske obnove
Mann-Whitney U	296,500
Wilcoxon W	702,500
Z-vrednost	−2,087
asimptotična p-vrednost (2-stransko)	,037
p-vrednost (2-stransko)	,037
p-vrednost (1-stransko)	,018
točkovna verjetnost	,000

Tabela 3:
Mann-
Whitneyjev test

Zanimalo nas je, ali so razlike v povprečjih točnosti spominske obnove dovolj velike, da bi lahko s tveganjem 0,05 zaključili, da se točnost spominske obnove razlikuje med vrstama intervjujev. Zastavili smo si hipotezi:

H_0 : Povprečni točnosti spominske obnove sta med udeleženci, ki so izpolnjevali samoizvedeni intervju, in udeleženci, ki so sodelovali pri kognitivnem intervjuju, enaki.

H_1 : Povprečni točnosti spominske obnove med udeleženci, ki so izpolnjevali samoizvedeni intervju, in udeleženci, ki so sodelovali pri kognitivnem intervjuju, nista enaki.

Ker porazdelitev spremenljivke »točnost spominske obnove« ni bila porazdeljena normalno, je bil izveden Mann-Whitneyjev test. Tabela 3 prikazuje, da vrednost Mann-Whitney U znaša 296,5. p-vrednost znaša 0,037, zato ničelno hipotezo, ki pravi, da sta povprečni spominske obnove med proučevanima skupinama enaki, zavrnemo. S tveganjem 0,05 lahko rečemo, da je povprečna spominska obnova pri udeležencih, ki so izpolnjevali samoizvedeni intervju višja kot pri sodelujočih pri kognitivnem intervjuju.

6 RAZPRAVA

V prispevku smo obrazložili pomen samoizvedenega intervjuja in razpravljali o njegovi učinkovitosti z vidika izboljšanja spominske obnove, zaščite pred dezinformacijami in vpliva stresa. V empiričnem delu smo s pomočjo bivariatne statistike ugotavljali, ali k točnejši spominski obnovi prispeva kognitivni ali samoizvedeni intervju, v tem delu pa smo dobljene rezultate še razložili in dopolnili s komentarji nekaterih udeležencev ter preiskovalcev v Sloveniji.

Zaradi metodoloških omejitev je pri razlagi in podajanju zaključkov potrebna previdnost. Medtem ko tabela 1 kaže, da so udeleženci, ki so sodelovali pri kognitivnem intervjuju, navedli več točnih informacij kot udeleženci, ki so izpolnjevali samoizvedeni intervju, pa tabela 2 prikazuje, da pridobivanje informacij s pomočjo samoizvedenega intervjuja povzroči točnejšo spominsko obnovo kot s pomočjo kognitivnega intervjuja. Protislovne ugotovitve je mogoče pripisati temu, da je formula točnosti spominske obnove občutljiva na napačne oz. izmišljene podrobnosti. Sodelujoči pri kognitivnem intervjuju so jih namreč navedli več kot udeleženci, ki so izpolnjevali samoizvedeni intervju. Zaključimo lahko, da obstaja verjetnost, da je povprečna spominska obnova pri udeležencih, ki so izpolnjevali samoizvedeni intervju, višja kot pri sodelujočih pri kognitivnem intervjuju. Obstaja torej verjetnost, da je metoda samoizvedenega intervjuja bolj točna kot kognitivni intervju.

Rezultat lahko pripišemo temu, da so udeleženci, ki so izpolnjevali samoizvedeni intervju, količinsko navedli manj besed. Menimo, da izpolnjevanje obrazca ne spodbuja k dajanju odgovorov, zato je razliko možno pripisati motivaciji (spodbujanju) in ne metodi. Poleg tega so udeleženci, ki so izpolnjevali obrazec, dogodek opisovali na splošno, s čimer se je morda zmanjšala verjetnost, da bodo navajali napačne oz. izmišljene podrobnosti dogodka. Problematično je tudi to, da nekaterih navedenih podrobnosti zaradi presplošne narave nismo umestili niti med točne niti napačne oz. izmišljene podrobnosti. Pri umeščanju posredovanih podrobnosti med točne smo si pomagali s seznamom točnih podrobnosti (Areh, 2007, 2008) brez ozira na to, da so bile za udeležence lahko pomembne druge podrobnosti, kot so bile navedene na seznamu. Še vseeno pa so udeleženci kognitivnega intervjuja v povprečju navedli več točnih in tudi več napačnih oz. izmišljenih podrobnosti. To je lahko posledica tega, da je o dogodku lažje govoriti kot pisati. Menimo, da spraševanje samo po sebi sili k odgovorom, zato pridobimo več informacij. Fisher in Geiselman (2010) dodajata, da je dogodek lažje opisati verbalno kot neverbalno, npr. s skico. Poleg tega lahko dejavnike za več podanih točnih informacij iščemo v pozivanju sodelujočih pri kognitivnem intervjuju k spremembi vrstnega reda, miselni vzpostavitvi konteksta, spremembi perspektive, večkratnemu obnavljanju dogodka (ob skici, med povzemanjem navedenih informacij s strani spraševalca), razjasnitvi nejasnih navedb in pozivanju k opisu prostora in žrtve.

Naša ugotovitev je v nasprotju z dognanji Matsuo in Miure (2016), med katerimi je tudi ta, da je točnost spominske obnove manjša pri samoizvedenem kot kognitivnem intervjuju. Prav tako se naše ugotovitve iz opisne statistike, da je bilo s pomočjo kognitivnega intervjuja pridobljenih več točnih, pa tudi več napačnih

oz. izmišljenih podrobnosti kot z izpolnjevanjem samoizvedenega intervjuja, ne skladajo s prej omenjeno raziskavo. Matsuo in Miura (2016) sta namreč ugotovila, da so udeleženci, ki so izpolnjevali samoizvedeni intervju, navedli več točnih informacij kot udeleženci, ki so sodelovali pri kognitivnem intervjuju. Njun vzorec je sicer obsegal 180 izpraševancev, zato lahko pričakujemo, da so njihuni rezultati bolj zanesljivi od naših. Primerjava z njuno študijo je zaradi tega sicer lahko vprašljiva, vendar se nam porajajo vprašanja, ali je o njihuni raziskavi sploh mogoče govoriti kot o primerjavi med kognitivnim in samoizvedenim intervjujem. Ne gre zanemariti dejstva, da sta bila v njihuni raziskavi dva usposobljena za izvajanje kognitivnega intervjuja, ki sta se usposobila predvsem v načinu vzpostavitve odnosa in postavljanju odprtih vprašanj, zanemarila pa sta dva elementa kognitivnega intervjuja, tj. spremembo časovnega zaporedja dogodkov in spremembo perspektive. Kognitivni intervju namreč definirajo naslednje tehnike: vzpostavitev odnosa, miselna vzpostavitev konteksta, sprememba vrstnega reda dogodka in sprememba perspektive (Fisher in Geiselman, 1992). Ker tehnika o spremembi časovnega zaporedja ni bila uporabljena, sta raziskovalca (Matsuo in Miura, 2016) tvegala, da sta izgubila kakšne dodatne (točne) informacije, do katerih bi privedlo zaradi drugačnega načina spominjanja na dogodek (Geiselman in Callot, 1990). O tem, da mnemonika spremembe perspektive večja število točnih informacij o dogodku, pa priča raziskava Gilberta in Fisherja (2006).

Sedmim udeležencem, ki so izpolnjevali samoizvedeni intervju, je bil na elektronsko pošto poslan vprašalnik, v katerem so lahko izrazili svoje mnenje o obrazcu. Navedli so, da so jim bila navodila v pomoč pri spominjanju na dogodek. Eden izmed udeležencev je namreč poročal: *»... vprašanja so jasno narekovala same postopke izpolnjevanja, služila so mi za oporo in lažje spominjanje dogodka (postopno/po korakih sem se spominjal barve oči, las, dolžine las ipd.) ...«* Navajali so tudi, da so bila vprašanja *»ključnega pomena, zato ker sem se pri tem lahko lažje spomnil poteka dogodka, ki se je zgodil, in vpletenih oseb ter kraja dogodka«*. Nekaterim udeležencem pa vprašanja v intervjuju niso bila v pomoč, kot je navedel eden izmed njih: *»Niso predstavljala ne ovire ne pomoči.«*

Petim udeležencem se je zdelo problematično navodilo o skiciranju prostora oz. vpletenih oseb, npr.: *»Največ težav mi je predstavljala skica, predvsem iz naslova, da nimam izkušenj z risanjem. Precej lažje (meni osebno) je bilo opisati sam dogodek in kraj dogodka, nekoliko težje pa je bilo opisati osebe oz. akterje (predvsem storilca) v opazovanem pojavu.«* Problematični pa so se jim zdeli tudi drugi sklopi vprašanj. Eden izmed njih je komentiral navodila o opisu dogodka, storilca in drugih vpletenih oseb: *»Me je pa zmotilo tudi to, da so se vprašanja glede storilca in žrtve ponavljala; opis storilca in žrtve bi bil lahko vključen v sklop opisa dogodka ... mogoče kot podvprašanje.«*

Udeleženci, ki so izpolnjevali samoizvedeni intervju, so lahko podali tudi mnenje o tem, kje vidijo prednosti obrazca. Poročali so, da so lahko miselno obnovili dogodek brez časovnih omejitev in pritiskov drugih. Eden izmed udeležencev se je v odgovorih dotaknil primerjave z ustnim strukturiranim intervjujem: *»Prednost je v tem, da če pustiš človeku, da sam pove celotno zgodbo, boš veliko več izvedel, kot pa da mu postavljaš ena vprašanja, na katera so zelo omejeni odgovori. Lahko dodaš stvari, ki jih pri popolnoma vodenem intervjuju ne moreš, tako bolj razjasniš problem.«* Navajali so še,

da je prednost proučevanega intervjuja v tem, da se lahko izražajo na način, ki jim najbolj ustreza. Poročali so še, da so se lahko kasneje vračali na dotična vprašanja, saj so se naknadno spomnili še nekaj dodatnih podrobnosti.

Poleg tega ugotavljamo, da je v 19 samoizvedenih intervjujih ($n = 31$) manjkal opis žrtve, v povprečju pa so udeleženci, ki so opis navedli, o žrtvi napisali dve točni in 0,2 napačne oz. izmišljene podrobnosti. Poleg tega sta dva udeleženca pisno odgovarjala na vprašanja o miselni vzpostavitvi konteksta, pa čeprav je v navodilih zapisano, da naj v mislih podoživijo dogodek in razmislijo o stvareh, kot so: kje so bili, kaj so počeli ipd. (Hope et al., 2011). Opazili smo tudi, da v omenjenem intervjuju ni specifično zastavljenega vprašanja o opisu prostora. Udeleženci so namreč večinoma prostor (in vpletene osebe) zgolj narisali, pri čemer pa so redki poleg skice zapisali, kaj naj bi določen del skice predstavljal. Tako smo lahko na podlagi skic večinoma upoštevali le tri podrobnosti (stopnišče, njegovo obliko in prelom stopnišča). Iz tega lahko sklepamo, da določena navodila niso dovolj jasno napisana oz. so premalo poudarjena. Ugotovitev kaže, da bi bilo morebiti treba razmisliti o tem, da bi se določena navodila (npr. navodila za vzpostavitev konteksta in opis žrtve) bolj poudarila. Menimo, da bi tako bilo lažje ohraniti pričino/udeležencevo pozornost in bi tako podala več podrobnosti.

Na tem mestu še enkrat poudarjamo, da raziskava ni bila izvedena na reprezentativnem vzorcu. Vzorec je bil namreč zbran z neverjetnostnim vzorčenjem. Zaradi majhnega vzorca jo je mogoče razumeti kot pilotno študijo. Zaradi navedenega ugotovitev naše raziskave ni mogoče posplošiti na populacijo. Poleg tega je bil študentom pokazan posnetek simuliranega kaznivega dejanja, zato niso bili pod tolikšnim stresom, kot bi bili, če bi dogodek videli v živo. Še vseeno pa je študijo mogoče razumeti kot izhodišče za obravnavo vprašanj in razprav o pridobivanju informacij od prič kaznivih dejanj v slovenskem pravosodnem sistemu.

V prihodnosti bi lahko bila izvedena študija tako, da bi več ocenjevalcev štelo točne in napačne oz. izmišljene podrobnosti, saj bi se tako lahko naknadno primerjalo, kolikšno je ujemanje pri umeščanju detajlov v eno ali drugo skupino. Rezultati so tako lahko popolnoma verodostojni le, če je ocenjevalec pravilno razvrstil vse podrobnosti v eno ali drugo skupino, kar pa je težko preveriti. Poleg tega sta se dva od izpraševalcev za izvajanje kognitivnega intervjuja usposabljala šest ur, kar je premalo za usvojitev tehnik in učinkovito izvajanje intervjuja. V prihodnosti bi se zato lahko izvajalci kognitivnega intervjuja usposabljali dlje časa. Ta študija je pokazala le to, da je primerjava točnosti spominske obnove med obema vrstama intervjujev mogoča, ugotovitve pa so zaradi omenjenih omejitev vprašljive.

Med pregledom literature, študij in raziskav nismo zasledili, da bi slovenski preiskovalci v pogovorih s pričami uporabljali kognitivni in/ali samoizvedeni intervju. V predkazenskem postopku kognitivnega intervjuja uniformirani policisti ne uporabljajo (oseba XX⁶, pogovor, 16. 7. 2018), poleg tega pa se domneva, da večina slovenskih preiskovalcev ne ve, kaj kognitivni intervju sploh je (oseba XY⁷, pogovor, 16. 7. 2018).

6 *Kriminalist, ki želi ostati neimenovan.*

7 *Oseba zaradi svojih nalog, ki jih opravlja, želi ostati neimenovana.*

Menimo, da v Sloveniji možnosti za implementacijo samoizvedenega in kognitivnega intervjuja obstajajo. Seveda pa bi odločitev moralo sprejeti vodstvo kriminalistične policije ali uprava uniformirane policije. Mislimo, da bi bil v Sloveniji lahko prvi korak uvedba samoizvedenega intervjuja, ki je navsezadnje mišljen kot »predkorak« h kognitivnemu intervjuju (Hope et al., 2011). Hope et al. (2011) menijo, da je samoizvedeni intervju uporaben v primerih prometnih nesreč. Oseba XY (pogovor, 16. 7. 2018) meni, da so priče prometnih nesreč na krajih zmedene in šokirane. Samoizvedeni intervju bi bil kvečjemu lahko učinkovito orodje le, če bi ga izpolnile nekaj dni pozneje. Z osebo XX (pogovor, 16. 7. 2018) se strinja, da bi bil samoizvedeni intervju v primerih prometnih nesreč načeloma nesmiseln, saj se vzrok in povzročitelja/-e prometne nesreče večinoma ugotovi na kraju. Če pa ti pobegnejo s kraja nesreče, pa bi uporaba omenjenega preiskovalnega orodja lahko pripomogla pri preiskovanju. Hope et al. (2014) dodajajo, da je uporaba samoizvedenega intervjuja smiselna tudi v primerih nasilja v družini. Kognitivni in samoizvedeni intervju bi lahko bila učinkovita še v primerih ropov, saj bi bili fotoroboti s pomočjo vprašanj, kot so: kako je imel storilec privzdignjene obrvi, kakšne oblike je bil njegov obraz itd., izdelani natančneje kot brez omenjenih intervjujev (oseba XY, pogovor, 16. 7. 2018). Oseba XX (pogovor, 16. 7. 2018) dodaja, da če bi se kognitivni ali samoizvedeni intervju v slovenskem pravosodnem sistemu celostno uporabljali, zaradi dolgotrajnosti postopkov nikoli ne bi bil noben primer razrešen. Gre le za njeno domnevo in če bi želeli to preveriti, bi morali obete proučevanih preiskovalnih orodij preizkusiti v praksi.

UPORABLJENI VIRI

- Areh, I. (2007). *Vpliv osebnostnih značilnosti na verodostojnost pričanja* (Doktorska disertacija). Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Areh, I. (2008). Povezava med Eysenckovimi osebnostnimi potezami in spominško obnovo. *Psihološka obzorja*, 17(3), 75–92.
- Areh, I. (2011). Gender-related differences in eyewitness testimony. *Personality and Individual Differences*, 50(5), 559–563.
- Davis, M. R., McMahon, M. in Greenwood, K. M. (2004). The efficacy of mnemonic components of the cognitive interview: Towards a shortened variant for time critical investigations. *Applied Cognitive Psychology*, 19(1), 75–93.
- Fisher, R. P. in Geiselman, R. E. (1992). *Memory-enhancing techniques for investigative interviewing: The cognitive interview*. Springfield: Charles C. Thomas.
- Fisher, R. P. in Geiselman, R. E. (2010). The cognitive interview method of conducting police interviews: Eliciting extensive information and promoting therapeutic jurisprudence. *International Journal of Law and Psychiatry*, 33(5–6), 321–328.
- Fisher, R. P., Geiselman, R. E. in Amador, M. (1989). Field test of the cognitive interview: Enhancing the recollection of the actual victims and witnesses of crime. *Journal of Applied Psychology*, 74(5), 722–727.
- Fisher, R. P., Geiselman, R. E. in Raymond, D. S. (1987). Critical analysis of police interviewing techniques. *Journal of Police Science and Administration*, 15(3), 177–185.

- Fisher, R. P., Milne, R. in Bull, R. (2011). Interviewing cooperative witnesses. *Current Directions in Psychological Science*, 20(1), 16–19.
- Gabbert, F., Hope, L. in Fisher, R. P. (2009). Protecting eyewitness evidence: Examining the efficacy of a self-administered interview tool. *Law and Human Behavior*, 33(4), 298–307.
- Geiselman, R. E. in Callot, R. (1990). Reverse versus forward recall of script-based texts. *Applied Cognitive Psychology*, 4(2), 141–144.
- Gilbert, J. A. E. in Fisher, R. P. (2006). The effects of varied retrieval cues on reminiscence in eyewitness memory. *Applied Cognitive Psychology*, 20(6), 723–739.
- Griffiths, A. in Milne, B. (2010). The application of cognitive interview techniques as part of an investigation. V C. A. Ireland in M. J. Fisher (ur.), *Consultancy and advising in forensic practice: Empirical and practical guidelines* (str. 71–91). Chichester: British Psychological Society; John Wiley and Sons.
- Hope, L., Gabbert, F. in Fisher, R. P. (2011). From laboratory to the street: Capturing witness memory using the self-administered interview. *Legal and Criminological Psychology*, 16(2), 211–226.
- Hope, L., Gabbert, F., Fisher, R. P. in Jamieson, K. (2014). Protecting and enhancing eyewitness memory: The impact of an initial recall attempt on performance in an investigative interview. *Applied Cognitive Psychology*, 28(3), 304–313.
- Köhnken, G., Milne, R., Memon, A. in Bull, R. (1999). A meta-analysis on the effects of the cognitive interview. *Psychology, Crime and Law*, 5(1–2), 3–27.
- Krix, A. C. (2015). *Obtaining information from eyewitnesses – effects of retrieval support in eyewitness interviews*. Maastricht: Universitaire per Maastricht.
- Krix, A. C., Sauerland, M., Gabbert, F. in Hope, L. (2014). Providing eyewitnesses with initial retrieval support: What works at immediate and subsequent recall? *Psychology Crime and Law*, 20(10), 1005–1027. doi:10.1080/1068316X.2014.902456
- Krix, A. C., Sauerland, M., Raymaekers, L. H. C., Memon, A., Quaedflieg, C. W. E. M. in Smeets, T. (2015). Eyewitness evidence obtained with the self-administered interview is unaffected by stress. *Applied Cognitive Psychology*, 30(1), 103–112.
- Mackay, T. L. in Paterson, H. M. (2014). How does timing affect eyewitness memory and psychological distress? *Journal of Police and Criminal Psychology*, 30(4), 242–253.
- Maras, K. L., Mulcahy, S., Memon, A., Picariello, F. in Bowler, D. M. (2014). Evaluating the effectiveness of the self-administered interview for witnesses with autism spectrum disorder. *Applied Cognitive Psychology*, 28(5), 693–701.
- Matsuo K. in Miura, H. (2016). Effectiveness of the self-administered interview and drawing pictures for eliciting eyewitness memories. *Psychiatry, Psychology and Law*, 24(5), 643–654.
- Memon, A. (2006). The cognitive interview. V O. Hargie (ur.), *The handbook of communication skills* (str. 531–549). Hove: Routledge.
- Memon, A., Meissner, C. A. in Fraser, J. (2010). The cognitive interview: A meta-analytic review and study space analysis of the past 25 years. *Psychology, Public Policy, and Law*, 16(4), 340–372.
- Milne, R. in Bull, R. (2003). *Investigative interviewing: Psychology and practice*. Chichester: John Wiley and Sons.

- Roos af Hjelmsäter, E., Strömwall, L. A. in Granhag, P. A. (2011). The self-administered interview: A means of improving children's eyewitness performance? *Psychology, Crime and Law*, 18(10), 897–911.
- Tversky, B. in Marsh, E. J. (2000). Biased retellings of events yield biased memories. *Cognitive Psychology*, 40(1), 1–38. doi:10.1006/cogp.1999.0720
- Underwood, J. in Pezdek, K. (1998). Memory suggestibility as an example of the sleeper effect. *Psychonomic Bulletin and Review*, 5(3), 449–453.

○ avtorici:

Monika Klun, magistrica varstvoslovja in doktorska študentka na Fakulteti za varnostne vede Univerze v Mariboru. E-pošta: monika.klun@student.um.si